

Peter Taylor: "Democratie is gevaarlijk." (Foto Maarten Loopmans)

mozaïek van territoria, met in elke laag 'hoofdsteden' die deze territoria vertegenwoordigen. Zo krijg je een sterk hiërarchisch beeld, met aan de top de nationale hoofdstad, dan de regionale, provinciale, kantonale. De literatuur rond wereldsteden heeft deze manier van denken overgenomen en doet alsof er enkel een schaalniveau is bijgekomen: het globale. 'De triade' Londen, New York en Tokyo is dan meestal de top van de hiërarchie. Ik geloof echter dat steden niet van nature hiërarchisch zijn, maar in plaats daarvan in een netwerkrelatie tot elkaar staan. Er kunnen wel hiërarchische tendensen bestaan tussen steden, maar dat is een empirische kwestie.

Ik ben dus steden gaan bekijken als netwerken. Dan moet je je ook meteen afvragen: wie zijn de makers van het netwerk, wie zijn de relevante actoren? Netwerken komen immers niet vanzelf tot stand. Je moet specificeren wie wat waar doet. Er kunnen heel verschillende actoren aan het werk zijn, maar wie zeker niet meespelen zijn besturen. Stadsbesturen bevorderen wel wereldstadkenmerken, ze verbeteren bijvoorbeeld de infrastructuur: ze bouwen luchthavens, intelligente gebouwen, etcetera, maar dat is niet het netwerk zelf. Het is slechts de onderbouw die het netwerk mogelijk maakt."

Wie zijn dan wel de belangrijke spelers?

"De echte leiders zijn de geavanceerde dienstverleners aan bedrijven, aangevoerd door de banken. Daarmee volg ik Saskia Sassen. Op dit moment houd ik me echter bezig met het feit dat zij niet de enige relevante actoren zijn. Ik wil het idee ruimer opvatten en de actoren uitbreiden van bedrijven tot instituties in het algemeen, zoals niet-gouvernementele organisaties (NGO's). Er zijn netwerken van NGO's die de wereld omspannen en samenkomen in bepaalde steden, maar niet in andere. Het is interessant om te zien dat banken zich concentreren in Chicago en NGO's in Nairobi. Omgekeerd zijn er niet veel NGO's in Chicago of banken in Nairobi. Er is dus niet één, maar een complexe set van netwerken betrokken bij globalisering. Het eindresultaat, en dat fascineert me nu al jaren, is het feit dat je in staat bent

Naar een kosmopolitische agenda

Peter Taylor over globalisering en politiek in het wereldstedennetwerk

Al vroeg in de jaren tachtig bracht het sleutelartikel van Friedmann en Wolff een stroom van publicaties over wereldsteden op gang. Pas na de publicatie van Manuel Castells' inzichten over 'de netwerkmaatschappij', ging ook bij politiek geograaf Peter Taylor een lichtje branden. Hij zou zich voortaan richten op een analyse van het netwerk van wereldsteden. In 1997 richtte hij de Globalization and World Cities Study Group and Network op (GaWC), die meteen een belangrijke plaats innam in het wereldstedenonderzoek. Wij spraken met Taylor over het wereldstedennetwerk, globalisering, en de politieke conclusies die hij daaruit trekt.

MAARTEN LOOPMANS EN FILIP DE MAESSCHALCK

Toen Peter Taylor in 1997 aanving met zijn onderzoek naar het wereldstedennetwerk bestond er reeds uitgebreide literatuur over wereldsteden. Taylor vertelt in zijn lezingen graag dat hij een lijst heeft gemaakt van alle verschillende benamingen die ooit gegeven werden aan het fenomeen. Hij stopte bij honderd, al was de voorraad nog lang niet uitgeput. Met zo'n variëteit aan benamingen ligt conceptuele vaagheid op de loer. Om daar wat aan te doen voegde Taylor zelf nog een term aan het lijstje toe, die hij sindsdien consequent heeft gebruikt: het wereldstedennetwerk, met de nadruk op netwerk.

Wereldstedennetwerk

"De bestaande literatuur rond wereldsteden hergebruikte meestal de taal van de studies naar nationale stedensystemen. Die traditie beschrijft de wereld als een gelaagd

een nieuwe geografie te maken: een geografie van stromen, naar Manuel Castells' 'space of flows'. Dit is een globale geografie die je niet terugvindt in bijvoorbeeld het statistisch jaarboek van de Verenigde Naties. Dat is gebaseerd op een mozaïek-geografie. Mijn geografieën zijn knooppunt-geografieën. Er zijn maar weinig mensen die deze knooppunten bestuderen als echte knooppunten, verbonden in een netwerk. Meestal worden ze bestudeerd als steden met bepaalde kenmerken. Mijn werk richt zich niet op de interne structuur van steden, maar op hun onderlinge verbindingen, op de andere zijde van wereldsteden."

Historische stedennetwerken

In uw vroegere werk bent u beïnvloed geweest door Immanuel Wallersteins wereldsysteemanalyse. Is uw analyse van het wereldstedennetwerk ook ingebed in deze traditie?

"Wat ik wil doen is de wereldsysteem-analyse herformuleren naar het niveau van steden. Immanuel Wallerstein had in zijn theorie niet speciaal aandacht voor staten, maar richtte zich op het systeemniveau. De toepassing van Wallersteins raamwerk op historisch onderzoek is daarom volgens mij echter té sterk op de staat gericht geweest. Het gaat meestal over politieke economie en de eenheden van onderzoek zijn staten. Ik heb het gevoel dat dit voor vroegmoderne tijden teveel een projectie is van onze huidige wereld op de wereld van toen. In vroegmodern Europa waren er immers geen staten maar stedennetwerken. De Hollandse Gouden Eeuw is wat dat betreft fascinerend. De Nederlandse Republiek wordt in handboeken stevast beschreven als een moderne staat. Volgens mij was het echter geen staat. Er was een alliantie, een hecht regionaal netwerk van steden met een beschermende gordel eromheen. Voor mij is dat nog geen staat. De 'staat' werd slechts ingehuurd als het nodig was. Het Huis van Oranje mocht opdraven op momenten van crisis. En was de crisis opgelost dan werden de Oranjes weer teruggestuurd naar een afgelegen landgoed.

Secundaire steden moeten ophouden met het kopiëren van topsteden. Ze moeten niches exploreren. (Foto Maarten Loopmans)

Wie het concept 'staat' even vergeet, ziet een ongelooflijk succesvol netwerk van steden, onderling perfect verbonden via allerhande kanalen in én tussen steden. En dat netwerk vond een systeem uit om zichzelf te isoleren van al het omringende tumult en er zelfs munt uit te slaan. Tenslotte waren het Amsterdamse bankiers die de Spaanse troepen financierden en er winst uit haalden toen deze in de Zuidelijke Nederlanden tekeer gingen. Pas in 1672 werd dit interstedelijke netwerk verslagen. Vanaf dan gedragen de Nederlanders zich als elke andere staat. Zulke stedennetwerken waren helemaal niet zo zeldzaam in vroegmoderne tijden. Maar wij hebben afgeleerd ze te zien. We denken: 'Ik ben Engels, ik ben Brits' enzovoort. We denken allemaal in mozaïeken. De Nederlandse Republiek

zien als een stedennetwerk is echter leerzaam. Het zou immers wel eens heel dicht kunnen liggen bij wat de huidige globalisering ons brengt."

Denken in termen van netwerken in plaats van mozaïeken doet je aandacht ook verschuiven van competitie naar samenwerking. In tegenstelling tot veel van uw collega-onderzoekers brengt u steden de boodschap dat niet competitiviteit, maar samenwerking de sleutel is voor succes. Als het wereldstedennetwerk bestaat uit stromen van samenwerking binnen en tussen bedrijven heeft territoriale competitie tussen plaatsen weinig zin.

"Volgens mij gaan netwerken onvermijdelijk over samenwerking, want zonder dat bestaan er geen netwerken. De reden waarom ik steeds samenwerking

benadruk, is dat er al zoveel literatuur bestaat over interstedelijke competitie. In de realiteit is er echter een mix van samenwerking én competitie. Misschien sla ik wel weer te ver door naar de andere kant. We zien inderdaad dat in landen waar wereldsteden opereren als een 'gateway', zoals São Paulo in Brazilië of Bombay in India, de andere steden in de verdrukking komen. Eén stad doet het goed ten koste van alle andere. Londen trekt bijvoorbeeld al het globale werk in Groot-Brittannië naar zich toe waardoor er geen globale taken meer zijn voor de andere Britse steden. Het idee van een 'gateway' is echter wat overtrokken. São Paulo, de doorgang naar Brazilië, wordt immers ook vaak overgeslagen door Braziliaanse ondernemers. Wie globaal wil gaan, hoeft niet per se langs São Paulo: hij kan ook direct naar Londen of New York. 'Gateways' zijn niet meer nodig. Het zijn relictten uit de territoriale wereld waarin we leven en zijn gedoemd te verdwijnen.

Bovendien geloof ik dat denken in termen van louter competitie de wereld-economie teveel versimpelt, alsof ze kan worden georganiseerd door een paar dozijn steden. De wereldeconomie is heel complex. Er zijn vele niches die de 'gateway' niet allemaal kan invullen. Stadsbesturen kunnen de niches voeden die hen de kans bieden om specifiek te zijn en succesvol. Ze moeten samenwerken met anderen in hun niche, evenals met steden buiten hun niche waarmee ze producten kunnen uitwisselen. Als ons alleen maar Londen en New York worden voorgehouden als voorbeeld van hoe wereldsteden eruitzien, dan probeert iedereen Klein Londen of Klein New York te zijn. Maar je kunt niet telkens hetzelfde herhalen op kleinere en kleinere schaal.

Je moet proberen het 'best practice' verhaal te overstijgen. 'Best practice' produceert gelijkheid en dat zet geen zoden aan de dijk. Met gelijkheid red je het niet tegen Londen en New York. Je moet eigen niches ontwikkelen. Tweederangssteden als Gent, Antwerpen en Rotterdam moeten anders gaan denken. Gent wordt nooit Brussel, en Antwerpen evenmin."

Weg met de natiestaat

Als politiek geograaf trekt u verregaande politieke conclusies uit de analyse van het economische wereldsteden-netwerk. U daagt

de territoriale natiestaat ook politiek uit: er is nood aan een nieuwe arena voor politiek die de natiestaat overstijgt, waarbij de 'demos' niet meer op een territoriale manier wordt gedefinieerd.

"Ja, maar dat is wel een veelomvattend argument. Om te beginnen heeft het te maken met het verschil tussen de ruimte van plaatsen en de ruimte van stromen. Met de opkomst van de natiestaat ontstond wat we 'territoriale democratie' kunnen noemen en dat is een recept voor egoïsme. Het probleem is dat de demos, het volk in electorale zin, op territoriale wijze wordt gedefinieerd. Zoals elke andere groep mensen, zorgt dat 'volk' voor zichzelf ten koste van andere groepen. Territoriale besturen hebben de plicht om voor de bevolking in hun gebied te zorgen, want dat wordt verwacht door de kiezers. Daar gaat het om in een territoriale democratie. Ik vind dat gevaarlijk. Het zou mijns inziens veel beter zijn voor de wereld als we politici zouden hebben die tegen economische groei zijn. Maar probeer maar eens een verkiezing te winnen met de slogan: 'geen groei meer, we hebben allemaal genoeg, we stoppen ermee.' Een groene agenda kan daardoor ook nooit ingang vinden in een territoriale democratie. Als we iets willen doen aan problemen die de grenzen van de natiestaat overstijgen, zoals de milieuproblematiek, dan zullen we aan de territoriale wurggreep moeten ontsnappen. Ik stel me een netwerk-democratie voor als vervanger van de territoriale. Een demos heeft lotsverbondenheid nodig om een democratie te laten functioneren. In een netwerk zijn we allemaal afhankelijk van elkaar. Daarin heb ik macht over jou, maar jij net zo goed over mij. Het steden-netwerk kan ons gedeelde lot zijn. In een netwerk stijgen en vallen we samen. Een territoriale democratie produceert een groeiagenda, die slechts door concurrentie met anderen kan worden vervuld. Maar als je in een netwerk van afhankelijkheden zit die overdacht en besproken worden, dan verwacht ik dat je tot heel andere conclusies komt.

Het tweede probleem met territorialisering en de opkomst van de natiestaat, is de assumptie van homogeniteit. Een demos heeft niet alleen lotsverbondenheid nodig, maar ook een gedeelde identiteit. Daarom moet een natie homogeen zijn of gehomogeniseerd worden.

Minderheden moeten zich aanpassen of opkrassen. Zo'n houding is nu niet meer houdbaar. De wereld functioneert tegenwoordig anders. Er wordt vaak gezegd dat globalisering homogeniseert, maar volgens mij geldt het omgekeerde. Mensen kunnen nu verschillen in stand houden die honderd jaar geleden verdwenen bij gebrek aan contact. Voor een Turkse migrant vijftig jaar geleden zou het contact met het thuisland beperkt zijn gebleven tot wat brieven en af en toe een duur telefoontje. Maar nu zijn er Turkse kranten, Turkse satelliet-tv, e-mail. Je blijft op de hoogte van het nieuws in Turkije en behoudt je sociale contacten. Een hele reeks sociale interacties en relaties zijn geglobaliseerd en hebben nieuwe betekenis gekregen. Globalisering creëert differentiatie. Het idee van homogene naties zal daarom hoe langer hoe moeilijker houdbaar zijn. De 'imagined communities' van Benedict Anderson zijn hoe langer hoe minder territoriaal gebonden, maar worden gerealiseerd in netwerken. Er zijn steeds meer diaspora's. Daarom moeten we naar een soort globaal kosmopolitisme, wat helemaal anders is dan het Amerikaanse 'melting pot' idee. Daar arriveren mensen en komen overeen om tot op zekere hoogte hetzelfde te zijn en dingen te delen. Voor kosmopolitisme kunnen we het best naar steden kijken en naar steden-netwerken. Steden hebben een eeuwenlange traditie van kosmopolitisme en het koesteren van verschillen. Voor steden is dit namelijk een bestaansvoorwaarde: ze hebben behoefte aan (handels)relaties met andere steden waar andere tradities bestaan, andere talen worden gesproken en waar andere godsdiensten worden beleden."

Het succes van de territoriale democratie in het binden van een demos kan worden verklaard doordat ze lotsverbondenheid en een gedeelde identiteit kon laten samenvallen in de natiestaat. Maar wie vormen de demos wanneer in een kosmopolitisch steden-netwerk identiteit en lotsverbondenheid van elkaar worden losgekoppeld?

"De enige ervaring die we daar tot nu toe mee hebben is waar je verschillende electoraten hebt binnen groepen van de bevolking. Brussel bijvoorbeeld, of het Zwitserse model. Als we een heleboel van zulke 'imagined communities' hebben, zeg 800 over de hele wereld, dan

Besturen maken het netwerk niet, ze bouwen de infrastructuur voor het netwerk: MagLev-hogesnelheidstrein in Shanghai, China. (Foto Gilbert Bal)

kunnen dat de demossen zijn. Hun stemmen moeten we vertalen in vertegenwoordiging, over de hele wereld en in de kosmopolitische steden. Een gemeenschap, bijvoorbeeld de Joodse, kan vertegenwoordigers hebben in New York, Tel Aviv, Amsterdam, Antwerpen, Brussel, of in een of andere alliantie van steden. De moslimgemeenschap idem dito. Of een Duitse met vertegenwoordigers in Oost-Europese steden. Dus in die steden is er niet één homogene 'imagined community'. Deze steden zouden échte, maar kosmopolitische gemeenschappen vormen. Dat vereist wat verbeelding. De verschillende groepen zouden elk een vertegenwoordiging hebben en er zou heel wat debat en alliantievorming aan te pas moeten komen. Het zou zeker geen eenvoudige tegenstelling tussen meerderheid en oppositie zijn. Het zou waarschijnlijk met circulerende elites werken, mensen die elkaar opvolgen in een of andere regeling. Je zal zoiets nodig hebben om het kosmopolitische van die steden te vatten. De gemeenschappen, sommige althans, zouden transcontinentaal zijn of zelfs globaal, in elk geval erg groot. En er zou misschien ook een gemeenschappelijke vertegenwoordiging zijn van de inheemse volkeren over de hele wereld. Zou het niet ontzettend moeilijk zijn om zo nog oorlog te voeren? Volgens mij beland je zo bij globale visies en bij een verbeelding die niet meer alleen over groei gaat. In een dergelijke

constellatie zou het ook over herverdeling of over het milieu kunnen gaan. Het lijkt me een manier om de staat te overstijgen."

Wereldsysteem-anarchisme

"Ik gebruik gewoonlijk de term 'wereldsysteem-anarchisme'. Dat lijkt op het eerste gezicht een contradictio in terminis. Anarchisme heeft een lange traditie van lokaal te zijn en tegen handel. Anarchisten vinden dat je zoveel mogelijk zelfvoorzienend moet zijn en zo weinig mogelijk energie moet gebruiken. Het wereldsysteem daarentegen is globaal en gaat vooral over handel. Desondanks denk ik dat de ideeën over de banden tussen volkeren in netwerken en over het anti-hiërarchische en anti-autoritaire van netwerken erg anarchistisch zijn; anarchisme is in de eerste plaats tegen autoriteit. De anarchistische netwerken waar ik aan denk, zouden een wereldmarkt vormen. Markten zijn in principe immers anti-kapitalistisch. Het kapitalisme is gericht op het misbruiken van monopolies. In een netwerk zou het belangrijkste politieke doel moeten zijn om monopolievorming te voorkomen, want monopolies zijn oneerlijk. De markt is eerlijk. Het is socialisme met marktwerking, niet kapitalisme met marktwerking. Socialisme is ook wat de anarchisten trachten te bereiken. Ze noemden zich socialisten tot de splitting met Marx."

Zou je kunnen zeggen dat, nu de natiestaat wordt ondermijnd en je een 'wereldsysteem-anarchisme' ontwaart in de toekomst, er nieuwe mogelijkheden ontstaan voor radicale politiek?

"Dat hoeft niet, maar kan wel. Natiestaaten waren immers de grote 'temmers' van het radicalisme in zijn verschillende vormen. In de late negentiende en vroege twintigste eeuw werden alle radicale partijen, reactionaire én revolutionaire, in de pas gedwongen van de natiestaat. Tegen 1950 hanteren ze allemaal dezelfde logica, die geenszins revolutionair of reactionair meer is, maar een of andere vorm van sociaaldemocratie. Bovendien werd alle politiek op één schaalniveau samengeballd. Prachtige staaltjes van creativiteit, vooral in het negentiende-eeuwse gemeentelijk socialisme, verdwenen daarbij, werden genationaliseerd. Vaak met goede effecten, want nationalisering is niet per se slecht. Toch heeft de twintigste eeuw met deze schaalverarming veel problemen gekend. Denk maar aan de slechte reputatie van nationale planning. De erosie van de natiestaat, het loskoppelen van lotsverbondenheid en 'imagined community', opent inderdaad perspectieven voor radicale bewegingen. We zitten echter opgescheept met de instituties uit het verleden. Die zijn geworteld in de recente moderniteit waardoor ze moeilijk radicaal kunnen zijn. Het geloof in de vooruitgang is diep ingebakken, wat onder meer leidt tot groeiagenda's. We zullen dus nieuwe instituties moeten uitvinden die ons verrassen, die misschien zelfs tegenprekkelijk lijken. We moeten nieuwe middelen zoeken voor dezelfde doelen. We hebben nood aan radicale politici die onverwachte dingen doen."

Peter Taylor is professor Geografie aan Loughborough University (UK) en oprichter en mede-directeur van de Globalisation and World Cities Study Group & Network (GaWC). Maarten Loopmans is aspirant FWO Vlaanderen en Filip De Maesschalck assistent aan het Instituut voor Sociale en Economische Geografie van de Katholieke Universiteit Leuven. Beiden zijn redacteur van AGORA.